

А.І. Лисенко

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОЇ ЖІНКИ В УКРАЇНІ (90-І РР. ХХ СТ. – ПОЧ. ХХІ СТ.)

Дослідження, присвячені вирішенню жіночого питання в Україні, будуть до певної міри неповними без з'ясування однієї з найгостріших проблем сьогодення – становища жінок у сільській місцевості. Причини, які заважають жінці брати участь у соціально-економічному і громадсько-політичному житті країни, не сприяють створенню рівних можливостей для чоловіків і жінок у задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових потреб вимагають глибшого аналізу, що і є метою цієї статті.

Стосовно розробленості питання у вітчизняній історіографії, відзначимо, що проблемі зайнятості сільських жінок присвятила свою увагу Л. Молдаван [1]; дослідження умов праці, побуту та здоров'я жінок, зайнятих у сільсько-господарському виробництві, провели А. Каракашян та Т. Лепьошкіна. [2]; розподіл жінок за професійними групами та за статусом зайнятості проаналізував В. Литвиненко [3]. Проблемам сільської жінки присвячені монографії К.І. Якуби [4-6]. У них зосереджено увагу на проблемах економіки трудових ресурсів села, соціально-економічних проблемах демографічного розвитку села, формуванні і використанні жіночих трудових ресурсів аграрної сфери тощо. Однак проблеми, з яким зіткнулися сільські жінки, залишаються недостатньо вивченими. Немає робіт історичного характеру, в яких це питання досліджувалося більш різнопланово.

Серед основних проблем, які потребують державного регулювання, є динаміка чисельності жіночого населення в сільській місцевості України. Становище сільської жінки, незадовільні умови праці та життя спричинили міграцію жіночої молоді, яка майже вдвічі перевищила міграцію молодих чоловіків, що знизило процес відтворення населення на селі, консервуючи сталу тенденцію до депопуляції. Таке становище яскраво простежується зокрема на прикладі Черкаської області. Згідно даних Головного управління статистики в Черкаській області, на 2007 р. загальна кількість жіночого сільського населення становить лише 45% від загальної кількості жіночого населення області. Частка жінок у віці 15-29 років становить лише 15% від загальної кількості жінок в сільській місцевості, у віці 30-39 років – 11%, у віці 40-49 років – 12%, у віці 50-54 років – 6%, у віці 55 років і старші – 41,6% [7, 27].

Тяжкі умови праці, висока зайнятість жінок негативно позначаються на їхньому здоров'ї, не залишають достатньо часу для самовдосконалення та виховання дітей. Оскільки поліпшення становища жінок в аграрній сфері виробництва тісно пов'язане з розвитком соціальної інфраструктури села, оскільки проблеми захисту та підтримки жінок з метою формування якісних фізичних та інтелектуальних здібностей набувають загальнодержавного значення. Взагалі, жінка, яка працює в колективному сільськогосподарському підприємстві (КСП), має вдвічі менше вільного

часу, ніж чоловік. Дослідження доводить, що в умовах сучасної України розмір сукупного навантаження селянки (тобто затрати її праці в суспільному, особистому, підсобному й домашньому господарствах) щодня перевищують сукупне навантаження чоловіка на 20%. У здійсненні сім'єю виховних функцій існують певні особливості для сімей у містах та селах, що значною мірою пов'язано з рівнем освіти жінок. Так, серед жінок, які проживають у містах, більш високий освітній рівень, ніж у сільських жінок. Майже дві третини міських жінок мають вищу або середню спеціальну освіту. Серед сільських жінок таку освіту мають лише близько 30% [8, 65].

Вказані проблеми конкретизовано в дослідженні соціальних проблем становища сільської родини, в якому чільне місце займає вивчення соціально-психологічних проблем сільської сім'ї. Їм властиві чотири групи питань: 1) вплив прояву любові на психологічний стан подружжя; 2) вплив матеріального стану на взаємовідносини у сім'ї; 3) мотиви, що впливають на рішення про народження дитини; 4) про дії батьків щодо виховання дітей. Шляхом анкетування проведено дослідження "Сільська родина в Україні". Серед тем, які розробляються, наступні: "Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної України"; "Місце жінки в аграрній освіті"; "Українське село в системі аграрної освіти (жіночий аспект)".

В Україні на вищому законодавчому та виконавчому рівнях прийнято ряд концептуальних документів та цільових комплексних програм щодо поліпшення становища сім'ї, жінок, охорони материнства і дитинства в цілому, основною метою яких є покращення соціально-демографічної ситуації. Відповідними рішеннями уряду затверджено заходи щодо поліпшення умов праці жінок [9], Програму вивільнення жінок з виробництв, пов'язаних з важкою працею та шкідливими умовами, а також обмеження використання їх праці у нічний час [10], Програму охорони материнства і дитинства [11], парламентом ратифіковано Конвенцію Міжнародної організації праці №156 щодо рівного ставлення і рівних можливостей для трудящих чоловіків і жінок [12]. Привертає увагу закон "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України" [13], в якому виділено статтю "Пільги матерям, які працюють у сільськогосподарському виробництві" (стаття 14). У статті визначено: жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві і виростили п'ятеро дітей, мають право виходу на пенсію незалежно від віку і трудового стажу.

Попри зазначені вище проблеми, жінки все ж таки об'єднуються на професійній, соціальній, громадській, соціальній основі. Саме активна діяльність таких жінок спонукала Міністерство України у справах сім'ї та молоді разом з Міністерством агропромислового комплексу розпочати розробку та практичну реалізацію таких програм як "Сільська родина" та "Сільська жінка" [14]. Зокрема, проведення Всеукраїнської благодійної культурно-просвітницької акції "Сільська жінка" було одним із завдань,

передбаченим Національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001 – 2005 роки з метою привернення уваги до проблем сільських жінок, залучення їх до активної участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства [15, 9 – 14]. Акція передбачала аналіз таких проблем:

- розширення сфери зайнятості жінок;
- підготовка жінок до роботи в аграрній сфері;
- поліпшення медичної допомоги та стану здоров'я жінок в сільській місцевості;
- попередження насильства щодо жінок та дітей у сільських родинях;
- сприяння впровадженню гендерної рівності в сільській місцевості;
- підтримка громадської активності сільських жінок, поглиблення співпраці державних органів з жіночими організаціями;
- формування духовності, зміцнення моральності та збереження родинних традицій.

З вирішенням проблем сільських жінок пов'язана діяльність таких організацій, як Асоціація жінок-фермерів Харківщини; Коаліція сільських жінок Східно-Південної України по захисту прав селян; Асоціація жінок в агробізнесі (Волинська область); Харківська організація "Господиня"; об'єднання "Жінки в аграрній освіті"; Асоціація сприяння жіночому підприємництву (Вінницька область), Всеукраїнська асоціація жінок-підприємниць (Київська область), Здоров'я жінки і планування сім'ї (м. Київ), Лада (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська області). На особливу увагу заслугове Всеукраїнська громадська організація "Рада жінок – фермерів України", яка об'єднує жінок-фермерів, що працюють в агропромисловому комплексі та наукових організаціях сільськогосподарського напрямку.

Основною метою її діяльності, як це визначено Статутом, є активізація інтелектуально-творчих можливостей сільської жінки в розв'язанні соціально-економічних проблем села, її адаптація та орієнтація в ринкових умовах, проведення та життя гендерної рівності і рівноправного статуту сільської жінки в Україні та розвиток жіночого руху для розбудови громадського суспільства на селі. Конкретні завдання організації визначені так: захист прав і інтересів сільських жінок, збільшення їх конкурентної спроможності на ринку праці (в світлі пропаганди жіночих прав Загальної Декларації прав людини та жіночої конвенції), підтримка ділової активності, соціального і правового статусу сільської жінки, психологічна адаптація та соціальний захист жінок-фермерів [16]. Взагалі, в статутах цих організацій можна виділити три основні напрями їхньої діяльності: економічна сфера (створення рівних можливостей для участі жінок в господарчій діяльності), соціальна сфера (розробка та реалізація програм щодо охорони материнства і дитинства), духовна сфера (робота серед жінок з метою підготовки їх до ролі берегині духовних цінностей українського народу як в сім'ї, так і в суспільстві в цілому).

Узагальнюючи матеріал щодо соціального становища сільської жінки в Україні на сучасному етапі, слід зазначити, що вирішення окреслених в

статті проблем є можливим лише в результаті співпраці та координації зусиль з профільними міністерствами, із засобами масової інформації, а також за ініціативи неурядових жіночих організацій.

1. Молдаван Л. Зайнятість сільських жінок та проблеми безробіття в сільській місцевості // Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення. – К., 1998.
2. Каракашян А., Лепешкіна Т. Умови праці, побуту та стан здоров'я жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (порівняльне епідеміологічне дослідження) // Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення. – К., 1998.
3. Литвиненко В.Ф. Жіночий фактор у розбудові громадянського суспільства. – Луганськ, 2003.
4. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села. – К., 1998.
5. Якуба К.І. Жінки в українському селі: соціально-демографічні проблеми // Економіка України. – 1999. – №4.
6. Якуба К.І. Соціальне становище сільської жінки в Україні // Проблеми безпеки української нації на порозі XXI століття. – К., 1998.
7. Діти, жінки та сім'я в Черкаській області: Статистичний збірник. – Черкаси, 2007.
8. Стахневич А.І. Участь жінок у розбудові громадянського суспільства в Україні (90-ті рр. XX – поч. XXI ст.): історичний аспект: Дис. ... канд. іст. наук / Східноукраїнський національний університет. – Луганськ, 2004.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо поліпшення мов праці жінок" від 14 квітня 1994 року №250-р // Урядовий кур'єр. – 1994. – 23 квітня.
10. Постанова Кабінету Міністрів України "Про програму вивільнення жінок з виробництв, пов'язаних з важкою працею та шкідливими умовами, а також обмеження використання їх праці у нічний час на 1996-1998 рр. від 27 березня 1996 року /№381 // Збірник постанов Уряду України. – 1996. – №10.
11. Постанова Кабінету Міністрів "Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства" від 28 липня 1992 року №431 // Збірник постанов Уряду України. – 1992. – № 8.
12. Закон України "Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці №156 про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудячі із сімейними обов'язками" від 22 жовтня 1999 року №1196-ХІV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 51.
13. Закон УРСР "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України" // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №45.
14. Поточний архів Міністерства праці та соціальної політики України. Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року. – 1999. – Серпень.
15. Постанова Кабінету Міністрів "Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки" від 6 травня 2001 року № 479 // Гендерний аспект жінки у сучасному суспільстві: Нормативно-правові та методичні матеріали. – Черкаси, 2003.
16. Статут Всеукраїнської громадської організації "Рада жінок – фермерів України" // Поточний архів Всеукраїнської громадської організації "Рада жінок – фермерів України". – 1998. – Грудень.